

Ομιλία του Ηρακλή Μήλλα στην Συνάντηση “Στις όχθες του Έβρου” – Αλεξανδρούπολη, Κυριακή 27 Ιουνίου 2008. Έκδοση: Στις όχθες του Έβρου. Επιμ. Κ. Τσιτσελίκης & Μ. Pekin, KEMO και Lozan Mübadilleri, İstanbul, 2008.

Κοινωνικές Δυναμικές Στην Ελλάδα και στην Τουρκία

και η Ευρωπαϊκή Ένωση

Βιώνουμε δύο διαφορετικούς κόσμους. Ο ένας είναι πραγματικός αλλά δεν τον συνειδητοποιούμε, ο άλλος είναι φανταστικός και τον θεωρούμε πραγματικό. Τον δεύτερο μπορούμε να τον αποκαλέσουμε και νοερό, φανταστικό ή κατασκευάσμα. Τα αισθήματα και τις συμπεριφορές μας βασικά τις καθορίζει αυτός ο δεύτερός μας κόσμος. Οι κοινωνίες εφεύρουν αυτόν τον φανταστικό, τα δε εθνικά κράτη τον αναπαράγουν, του δίνουν ζωή και τον εμπεδώνουν μέσα από την εκπαίδευση. Τα έθνη εκλαμβάνουν τον εαυτό τους και τον Άλλο μέσα σε αυτό το πλαίσιο, δεν συνειδητοποιούν ούτε την κληρονομιά ούτε την επίδραση του πραγματικού κόσμου. Αλλά η πραγματικότητα κάπου υπάρχει, ποτέ δεν εξαλείφεται ολοσχερώς, πάντως είναι πέρα από τη συνειδησή μας. Το θέμα μας είναι αυτοί οι δύο κόσμοι.

‘Εθνική’ κληρονομιά και κοινωνική κληρονομιά

Τι καταλαβαίνουμε στην Ελλάδα και στην Τουρκία όταν λέμε ‘εθνική κληρονομιά’ (ή εθνική μνήμη, ή ακόμη και οι ‘παραδόσεις μας’, η ιστορία ‘μας’); Μάλλον κάτι ουσιώδες δικό μας που δεν θα μπορούσαν οι άλλοι να το οικειοποιηθούν. Αλλά αυτός ο τρόπος σκέψης είναι πρόσφατος, εμφανίστηκε στην εποχή των εθνικών κρατών στον 18^ο και 19^ο αιώνα. Η ‘εθνική κληρονομιά’ είναι μια κατασκευή που με την εκπαίδευση έγινε πιστευτή. Σήμερα στον ακαδημαϊκό χώρο και στο πλαίσιο των ταυτοτήτων αυτές οι απόψεις αμφισβητούνται και συζητιούνται. Θέματα όπως ‘Ευρωπαϊκή ταυτότητα’ ή ‘Βαλκανική ταυτότητα’ σηματοδοτούν αυτές τις αναζητήσεις. Θα αναφερθώ σε αυτά τα θέματα και σε μια ομιλία που έκανα σε ένα συνέδριο.

[\[1\]](#)

Συζητήθηκε πολύ και ακόμη συζητιέται αν υπήρξε κάποια βαλκανική ταυτότητα. Δεν προσέχουμε όμως ότι αναφερόμαστε σε δύο διαφορετικές έννοιες της 'κληρονομιάς' όταν στα έθνη κράτη γίνεται λόγος για την Βυζαντινή, την Οθωμανική και γενικότερα την τοπική κληρονομιά. Ας ονομάσουμε την πρώτη πραγματική κληρονομιά. Η δεύτερη είναι αυτή που πιστεύουμε ότι έχουμε κληρονομήσει, ότι έχει φτάσει σε μας από παλιά. Ας ονομάσουμε αυτή την δεύτερη φαντασική κληρονομιά. Βέβαια λειτουργικά και οι δύο είναι πραγματικές.

Δεν συνειδητοποιούμε την πραγματική κληρονομιά. Αν επιχειρήσουμε μια αναλογία, αυτή η κληρονομιά είναι σαν το DNA μας. Σαν το πεπρωμένο μας που χαράζει την πορεία της ζωής μας, έρχεται από πολύ παλιά και επιβάλλει το μέλλον, βρίσκεται δίπλα μας μέσα στην καθημερινότητα, μας καθοδηγεί, δεν μας επιτρέπει να βγούμε από κάποιο προκαθορισμένο δρόμο. Αλλά αυτά όλα μας είναι άγνωστα.

Ως παράδειγμα μπορούμε να παρατηρήσουμε την γλώσσα μας. Στην εποχή μας στα ελληνικά και τουρκικά υπάρχουν πέντε χιλιάδες κοινές λέξεις, 1300 κοινές εκφράσεις και παροιμίες. [2] Άλλες είναι ελληνικές, άλλες τουρκικές, αλβανικές, βουλγαρικές, γαλλικές, αγγλικές κ.α. Όταν λέμε 'στο μουσικό φεστιβάλ της συνοριακής πόλης γλεντάμε με κέφι' π.χ., πέντε από τις έξι λέξεις είναι κοινές (δεν υπολογίζω τα άρθρα). Οι εκφράσεις 'ορίστε', 'καλή όρεξη', 'γεια στα χέρια σας' είναι κοινές. Η παροιμία 'αν κοιμηθείς με τυφλό το πρωί αλληθωρίζεις' υπάρχει και στις δύο γλώσσες. Οι ειδικοί θεωρούν τις κοινές εκφράσεις ένδειξη κοινωνικής συνύπαρξης. Μια μελέτη σχετικά με τον βαθμό που αυτή η κοινή κληρονομιά εμφανίζεται και σε άλλες γλώσσες της περιοχής θα μας φανέρωνε ότι τα 'κοινά' δεν περιορίζονται μόνο σε αυτές τις δύο γλώσσες. Ήδη είναι γνωστό ότι οι γλωσσικές αλληλοεπιδράσεις στα Βαλκάνια είναι μεγάλες.

Αλλά δεν είναι αυτός ο τρόπος που διδάσκουμε και μαθαίνουμε την 'γλώσσα μας'. Ούτε τα έθνη φαντάζονται την γλώσσα τους μέσα σε μια σχέση αλληλεξάρτησης. Δεν είναι ενήμεροι για τα κοινά των γλωσσών. Το αντίθετο μάλιστα. Η εθνική γλώσσα διδάσκεται ως ένα μοναδικό ιστορικό φαινόμενο. Οι κρατικοί φορείς, τα λεξικά αυτών των φορέων, οι γραμματικές, η παιδεία στοχεύουν στο να επισημάνουν την 'αυθεντικότητα' της γλώσσας 'μας' και να την προφυλάξουν από τις ξενικές επιρροές. Τελικά η κληρονομιά στο χώρο της γλώσσας 'μας' δεν νοείται ως μια γλώσσα σε στενή σχέση με τις γλώσσες των γειτόνων (και αυτή είναι η πραγματική κληρονομιά) αλλά λειτουργεί ως μια φαντασική 'πραγματικά δική μας' γλώσσα, μια γλώσσα ουσιαστικά αυθεντική. Όλα τα εθνικά κράτη ανέπτυξαν παρόμοιες δραστηριότητες στο χώρο της γλώσσας.

Γνωρίζουμε την 'εθνική κληρονομιά' η οποία είναι φαντασική και ένα πιστεύω επειδή

μας παρέχεται μέσα από την παιδεία. Πιστεύουμε σε αυτήν. Σε τέτοια βαθμό μάλιστα που εκδηλώνεται θυμός όταν κάποιος την αμφισβητεί. Αυτή η κληρονομιά εμφανίζεται στο στάδιο της εθνογένεσης και δεν είναι μια ανακάλυψη αλλά (όπως θα έλεγε ο Hobsbawm) μια εφεύρεση. Δεν εκφράζει την πραγματικότητα αλλά γίνεται αποδεκτή ως η μόνη αλήθεια, διδάσκεται και αρέσει.

Ορίζουμε τις εθνικές γλώσσες ως μοναδικές. Ειδικές με τους δικούς τους κανόνες, δικές τους λέξεις, όλα σε σχέση με το έθνος. Η επίσημη θέση θέλει αυτή η γλώσσα να μην επηρεάζεται από τις ξένες και να μην αλλοιώνεται. Η εθνική γλώσσα θεωρείται 'δική μας εθνική κληρονομιά' που πρέπει να διαφυλαχτεί. Ενώ κάθε γλώσσα είναι μια κουκίδα μέσα σε μεγαλύτερες οικογένειες γλωσσών. Έχουν φτάσει στις μέρες μας μετά από πάμπολλες αλληλεπιδράσεις και αυτές οι επιρροές συνεχίζονται και σήμερα. Η ελληνική γλώσσα είναι μια υποδιαίρεση μέσα στην Ινδοευρωπαϊκή οικογένεια. Τα τουρκικά ανήκουν στην Αλταϊκή οικογένεια. Δεν είναι μοναδικές, αλλά σχετίζονται σε διάφορους βαθμούς με άλλες γλώσσες. Υπάρχουν και συνεχείς σχέσεις μεταξύ των γλωσσικών οικογενειών. Αν κοιτάξουμε χωρίς τα εθνικά ματογαυάλια δεν είναι δύσκολο να δούμε αυτήν την εικόνα.

Το ίδιο μπορούμε να πούμε, εκτός από την γλώσσα, και για άλλα φαινόμενα. Το φαγητό, η μουσική, η θρησκευτική πίστη, η αρχιτεκτονική, η οικογενειακή δομή, ο τρόπος που γίνονται τα συνοικέσια, τα διαζύγια, η ενδυμασία, η έννοια της τιμής και της αξιοπρέπειας, ο τρόπος διασκέδασης και σύγκρουσης, ο χορός, τα εργόχειρα, ο τρόπος εκτέλεσης της θανατικής ποινής, η βεντέτα, η δωροδοκία, το κουτσομπολιό, και άλλα πολλά, μοιάζουν και σχετίζονται. Η πραγματική κοινή κληρονομιά εμφανίζεται στην καθημερινότητα κάθε στιγμή. Και δεν υπάρχει τίποτε πιο φυσικό από αυτό. Οι άνθρωποι και οι ανθρώπινες κοινωνίες πάντα συνυπήρξαν. Λειτουργήσαν μέσα σε ένα πάρε-δώσε (αλισ-βερίσι στα τουρκικά!). Δεν υπάρχουν πολιτιστικά εθνικά στεγανά, ειδικά για κάθε έθνος. Τουναντίον, οι γειτονικές κοινότητες επηρέασαν η μια την άλλη. Η πραγματική κληρονομιά την οποία δεν συνειδητοποιούμε είναι κάτι τέτοιο. [\[3\]](#)

Η κατασκευή του διαφορετικού Άλλου

Τα εθνικά κράτη κατασκευάζουν το έθνος σε μια φαντασική βάση. Η ύπαρξη του 'Εμείς' και του 'Άλλου' αποτελούν βασικά στοιχεία του κάθε εθνικού κράτους. Αυτή η μορφή του κράτους κάποτε θεωρείται και ιερή. 'Εμείς' δε, που γινόμαστε νοητοί ως πολύ θετικοί δεν θα πρέπει να συγκρινόμαστε με τον αρνητικό Άλλο. Δεν θα πρέπει να σχετιζόμαστε με τον Άλλο λένε άλλοι, για να μην μολυνθεί το είναι μας.

Ένας λόγος που δεν αρέσει η πολυπολιτισμικότητα έγκειται σε αυτήν την θέση. Υπήρξε μια εποχή όπου ο όρος 'κοσμοπολίτης' θεωρήθηκε ύβρις. Με την ίδια λογική λειτουργούν και οι πολέμαρχοι κατά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ανεξάρτητα αν το κάνουν αυτό συνειδητά ή χωρίς να ξέρουν τον λόγο. Για αυτό δεν αρέσει η διαφορετικότητα.

Αλλά αυτοί που δεν συμβιβάζονται με την διαφορετικότητα, αισθάνονται την ανάγκη να την προσδιορίσουν. Αλλά τι είναι αυτό που θα αποκαλούσαμε 'ιδιαίτερα δικό μας'; Σε αυτό το στάδιο το κράτος επεμβαίνει και οι υπάλληλοί του προσδιορίζουν τις προδιαγραφές που θα ισχύσουν για όλη την κοινωνία. Είναι οι νόμοι, τα προεδρικά διατάγματα και ιδιαίτερα η παιδεία.

Δεν είναι σωστό να γίνει λόγος για καταναγκασμό. Μάλλον είναι σχέση ισορροπίας δυνάμεων. Ο πολίτης στο βαθμό που πιστεύει στους ανωτέρους (δηλαδή στο κράτος, στους κυβερνήτες, στους διανοούμενους) προσαρμόζεται, δηλαδή ισχύει η οικειοθελής επιλογή. Μπορούμε να μιλήσουμε και για συμβιβασμό ή για συναίνεση. Η σχέση της πολιτισμικής ισορροπίας δυνάμεων επιφέρει αποτέλεσμα μέσα από την επιρροή.

Στα Βαλκάνια, στην περίοδο της εμπέδωσης του έθνους και της φαντασιακής εθνικής κληρονομιάς οι ομάδες που ήταν δύσκολο να ενταχθούν στην 'συνταγή', δηλαδή οι εθνικές, θρησκευτικές και πολιτιστικές μειονότητες, δεινοπάθησαν. Η περιθωριοποίησή τους, η εκδίωξή τους και τελικά η εθνοκάθαρσή τους έγινε για να επιτευχθεί ένα σύνολο με ομοιόμορφους πολίτες. Αυτού του είδους τα έθνη είναι αντίθετα στην πολυπολιτισμικότητα. Όσοι δεν χαρακτηρίζονται από μια κοινή γλώσσα, θρησκεία κ.α., αποκλείονται από το εθνικό σχέδιο.

Η κατασκευή την 'εθνικής κληρονομιάς' στην Ελλάδα

Παρατηρούμε τα εξής σχετικά με την κατασκευή της φαντασιακής εθνικής κληρονομιάς στην Ελλάδα στην εποχή της εθνογένεσης. Τρεις προσεγγίσεις χρησιμοποιήθηκαν ταυτόχρονα. 1) ορισμένα γεγονότα αποσιωπήθηκαν, 2) άλλα παραποιήθηκαν, και 3) ορισμένα προβλήθηκαν με υπερβολή.

Παραδείγματος χάριν, για να γίνει πιστευτό ότι το έθνος αποτελείται από ομογενή στοιχεία αποσιωπήθηκε ότι υπήρξαν διαφωνίες σχετικά με την αναγκαιότητα της

εξέγερσης του 1821 μεταξύ των Ελλήνων. Κάποτε ασκήθηκε βία κατά των εκφραστών τέτοιου είδους ερμηνειών. Δεν διδάσκεται στους έλληνες μαθητές ότι ο 'εθνικός' ήρωας Ρίγας Βελεστινλής π.χ., (ο οποίος μεταγενέστερα απέκτησε και το αρχαίο όνομα Φεραίος) επιδίωκε ένα κράτος που θα το αποτελούσαν όλοι οι λαοί των Βαλκανίων, περιλαμβανομένων και των Τούρκων. Αυτή η 'κληρονομιά' αποκλείστηκε παντελώς. [4] Όσοι υποστήριξαν ότι οι Έλληνες δεν εξέφρασαν όμοιες απόψεις σχετικά με την Επανάσταση του 1821 αντιμετώπισαν βία και τα βιβλία που περιλαμβάνουν παρόμοιες απόψεις δεν ήταν ευπρόσδεκτα.

[5]

Ένα άλλο παράδειγμα σχετίζεται με την ιστοριογραφία. Δεν διδάσκεται ότι πριν το 1840 το Βυζάντιο δεν θεωρείτο 'ελληνικό' αλλά μια εχθρική δύναμη και ότι το 'ελληνικό Βυζάντιο' είναι μια νέα επινόηση. Η συμβολή του Κ. Παπαρρηγόπουλου δεν χαρακτηρίζεται ως εφεύρεση αλλά ως ανακάλυψη. Αποσιωπάται αυτή η εφεύρεση. Οι μαθητές δεν γνωρίζουν ούτε για τους Βυζαντινούς αυτοκράτορες αρμενικής εθνότητας, π.χ.

Δεν διδάσκονται οι μύθοι που συνοδεύουν την γέννηση του εθνικού κράτους. Η σχετική υπενθύμιση προκαλεί εκνευρισμό. Διδάσκεται π.χ., ότι κατά την εποχή της 'καταπιεστικής Τουρκοκρατίας' τα σχολεία είχαν απαγορευτεί για να μείνουν οι έλληνες αγράμματοι και ότι λειτουργούσαν κρυφά σχολεία. Ενώ αρκετοί έλληνες ερευνητές εδώ και χρόνια υποστηρίζουν με λογική επιχειρηματολογία ότι αυτό δεν ισχύει.

Δεν συζητείται επίσης ότι ο αρχαίος ελληνισμός και ο Χριστιανισμός αποτελούν φιλοσοφικά ασυμβίβαστες προσεγγίσεις και ότι ιστορικά έχουν συγκρουστεί. Όχι μόνο δεν επεξηγείται πώς λειτούργησε ως ιδεολογικό εργαλείο ο όρος 'ελληνοχριστιανισμός' που προτάθηκε από τον Σ. Ζαμπέλιο στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, αλλά και το πώς μετατράπηκε σε εθνικό σλόγκαν.

Επίσης αποσιωπάται το γεγονός ότι μέσα στην ελληνική επικράτεια δεν υπάρχουν μόνο ελληνόφωνοι Ορθόδοξοι αλλά και πολλές άλλες κατηγορίες πολιτών, με άλλες θρησκείες και από άλλες εθνοτικές καταβολές. Δεν γίνεται αναφορά στα σχολικά βιβλία στους ολίγους πλέον Εβραίους, Μουσουλμάνους, Καθολικούς, Προτεστάντες, όπως και στις εθνοτικές μειονότητες. Με τον όρο 'Έλληνας' νοείται ένα φανταστικό ομοιόμορφο σύνολο.

Δηλαδή με τον όρο 'ιστορική κληρονομιά του λαού' νοείται μια φανταστική αρχαία Ελλάδα και ένα φανταστικό Βυζάντιο. Η Οθωμανική κληρονομιά η οποία είναι πραγματική

και λειτουργική θεωρείται ανύπαρκτη. Αν ποτέ παρατηρηθεί μπαίνουν στην τροχιά δύο διαδικασίες. Η υποστηρίζεται ότι αυτή είναι στην ουσία μια Βυζαντινή και άρα ελληνική κληρονομιά, ή εξαλείφονται τα σημάδια της. Π.χ, εγκαταλείπονται σε αφανισμό τα Οθωμανικά αρχιτεκτονικά έργα, μετονομάζονται οι τοπωνυμίες, εξαλείφονται από τα ελληνικά οι τουρκικές λέξεις. Οι Έλληνες πλέον δεν μπορούν να πουν τούρκικο καφέ. Πρέπει να πουν τον ελληνικό! Οι τουρκόφωνοι Καραμανλήδες μάλλον δεν υπάρχουν και η πολιτισμική τους κληρονομιά, εγκαταλειμμένη στην λησμονιά, δεν ενδιαφέρει.

Τελικά διδάσκεται και ότι αυτή η εθνική κληρονομιά των ελληνόφωνων Χριστιανών Ορθοδόξων, με άλλα λόγια η 'δική μας' κληρονομιά, δεν έχει κανένα ψεγάδι, ιστορικό ή σύγχρονο. Η εθνική κληρονομιά είναι κατάλευκη, ανώτερη, χωρίς ελλείψεις. Τα αρνητικά στοιχεία έχουν μεταφερθεί στους αποδιαπομπάιους τράγους: στους Τούρκους πρωτίστως.

Η κατασκευή την 'εθνικής κληρονομιάς' στην Τουρκία

Η σχετική εμπειρία δεν διαφέρει και πολύ στην Τουρκία. Προωθήθηκαν διάφορα προγράμματα με σκοπό να εμπεδωθεί μια τεχνητή και φαντασιακή εθνική ιστορία. Είναι γνωστές οι ιδεολογικές και ιστοριογραφικές προσεγγίσεις όπως η Τουρκική Ιστορική Θέση, η Θεωρία Του Ηλίου-Γλώσσας, η Τουρκο-ισλαμική Σύνθεση. Τα σχολικά βιβλία ετοιμάστηκαν με τις παράλληλες προδιαγραφές και διατάγματα. Οι εκπομπές στα κρατικά ραδιόφωνα, οι εορτασμοί στις εθνικές επετείους, οι πολιτικοί λόγοι, οι θέσεις των εφημερίδων, τα έργα τέχνης που χρηματοδοτήθηκαν από το κράτος, τα μουσεία, οι εκθέσεις συνέβαλαν για τον ίδιο σκοπό. Είναι πασιφανής ο στόχος αυτών των προσπαθειών:

- Να επιτευχθεί μια εθνική ενότητα

- Να επιτευχθεί (μια κοινή) εθνική συνείδηση

- Να ανυψωθεί το ηθικό του λαού που θα πιστέψει στην ανωτερότητά του

- Να επιτευχθεί η νομιμότητα του κράτους παρουσιάζοντας το ανώτερο και ισχυρό

- Να καλλιεργηθεί μια 'εθνική ιστορία' και μια πολιτιστική 'κληρονομιά' για να εξασφαλιστούν τα παραπάνω

Βλέπουμε ότι μερικές πρακτικές που δοκιμάστηκαν στην Ελλάδα υπάρχουν και στην Τουρκία.

- Το έθνος είναι ανώτερο και χωρίς ελαττώματα. Το παρελθόν του είναι καθαρό. Τα αρνητικά στοιχεία μεταφέρονται στους αποδιαπομπάιους τράγους, δηλαδή στον Άλλο.

- Το έθνος αποτελεί μια ομοιογενή ενότητα. Είναι ανύπαρκτες οι ομάδες που διαφέρουν γλωσσικά, θρησκευτικά, δηλαδή μια μερίδα των πολιτών. Δεν εμφανίζονται ούτε ως μια παλαιά ιστορική πραγματικότητα, ειδικά στα σχολικά βιβλία.

- Όποτε κρίνεται αναγκαίο το παρελθόν παραποιείται. Αποσιωπούνται οι γλώσσες ορισμένων φυλών, δεν αναφέρεται η καταγωγή ορισμένων γνωστών προσωπικοτήτων. Βλέπουμε με άλλα λόγια μια ιστοριογραφία που είναι επιλεκτική

- Η τουρκική γλώσσα παρουσιάζεται σαν να μπορεί να υπάρξει αγνή, χωρίς να έχει υποστεί τις επιρροές των άλλων γλωσσών. Δρομολογούνται εκστρατείες για να επιτευχθεί η καθαρότητα της γλώσσας. Γίνεται 'καθαρισμός' της γλώσσας από ξένα στοιχεία.

- Δεν αναφέρονται καθόλου οι τούρκοι που δεν έχουν ως μητρική γλώσσα τα τουρκικά. Αυτοί κατά περιόδους αντιμετώπισαν και απαγορεύσεις στην χρήση της γλώσσας τους. Η γλώσσα των ανταλλάξιμων και των προσφύγων αποτέλεσε πρόβλημα, και για το κράτος και για του ιδίους.

- Υποστηρίχτηκε η ύπαρξη μιας 'ουσίας του τουρκικού λαού', μιας πολιτιστικής πραγματικότητας χωρίς επιρροές από ξένα στοιχεία, μέσα από την λαογραφία, την λαϊκή τέχνη και μέσα από τα προγράμματα εθνικής ιστοριογραφίας. Οι ξένες επιρροές παρουσιάστηκαν ως 'εκφυλισμός' αυτής της εθνικής ουσίας.

Τελικά η Τουρκία κατέληξε να έχει δύο 'ιστορικές κληρονομίες': Η πρώτη είναι η πραγματική κληρονομιά που διαμορφώθηκε με τις επιρροές όλων των λαών και των πολιτισμών που έζησαν στην περιοχή μέσα στους αιώνες και που τα σημάδια της είναι ορατά στην καθημερινότητα. Η αφετηρία αυτής της κληρονομιάς κυμαίνεται από το Βυζάντιο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, από το Τσαννυφ (Ισλαμικό μυστικισμό) στον Χριστιανισμό, από τον παγανισμό στο Ισλάμ, από τις πολιτιστικές κοινότητες και εθνότητες στις σύγχρονες κοινωνίες. Όλες αυτές τις επιρροές τις βρίσκουμε σε λίγο ή σε μεγαλύτερο βαθμό μέσα στην καθημερινότητα. Αλλά αυτή η κληρονομιά δεν αναγνωρίζεται ως η 'εθνική' κληρονομιά από τις ευρύτερες μάζες.

Η δε δεύτερη είναι η φαντασική κληρονομιά η οποία διδάσκεται και υποστηρίζεται από το κράτος και που για τον λαό θεωρείται η μόνη κληρονομιά τους. Σύμφωνα με την διαδεδομένη αντίληψη και πίστη, αυτή η κληρονομιά είναι μία και μοναδική, είναι η 'δική μας', αυτή που είναι διαφορετική από του Άλλου, και μάλιστα είναι απέναντι του Άλλου, είναι ανώτερη, ωραιότερη, είναι μια ιερή παρακαταθήκη που πρέπει να διαφυλαχτεί ανέπαφη. Αυτό το παρελθόν αναγνωρίζεται και αυτό πιστεύεται ως κληρονομιά.

Τελικά θα πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι αυτοί οι εθνικοί μύθοι προφυλάσσονται με νόμους και με απαγορεύσεις. Ορισμένοι μύθοι είναι ταμπού. Η αναπαραγωγή τους θεωρείται καθήκον. Και εφόσον αυτό το φανταστικό παρελθόν εκλαμβάνεται από το κοινό ως η μόνη πραγματικότητα, σαν φυσικό αποτέλεσμα, αυτή η πίστη αποτελεί μια νέα πραγματικότητα. Οι άνθρωποι συμπεριφέρονται σύμφωνα με αυτή την νέα πραγματικότητα που πιστεύουν.

Τι έκανε το κράτος, τι μπορούν οι πολίτες;

Στην διάρκεια της εθνογένεσης και της ισχυροποίησης του εθνικού κράτους η ελληνική και τουρκική πολιτεία δεν ενθάρρυναν άλλες απόψεις εκτός από αυτές που ήταν 'εθνικές'. Τουναντίον με νόμους και απαγορεύσεις τις αποθάρρυναν. Πολλοί δεινοπάθησαν. Δεν αναπτύχθηκε η πολυφωνία σε αυτό το σημαντικό χώρο. Η διαφορετικότητα αποκλείστηκε. Όσοι διατήρησαν μια απόσταση από την επίσημη ταυτότητα και δεν ακολούθησαν την πορεία του κράτους περιθωριοποιήθηκαν ως αφελείς, ρομαντικοί, προδότες.

Αλλά οι διαφορετικές απόψεις δεν αποσιωπήθηκαν εντελώς. Στην Ελλάδα ήταν οι μαρξιστές στην δεκαετία του 1920 που εκφράστηκαν κατά του εθνικού σχεδίου. Οι

μαρξιστές της Τουρκίας έπραξαν το ίδιο στην δεκαετία του 1960. Σήμερα όμως δεν είναι εύκολο να διευκρινίσουμε τι θέλουν να κάνουν στο θέμα των ταυτοτήτων οι αριστεροί και όσοι αυτοχαρακτηρίζονται μαρξιστές ή κομμουνιστές. Ορισμένοι έχουν εγκαταλείψει την παλιά διεθνιστική ιδεολογία και με διάφορες εξηγήσεις ή προφάσεις αναπτύσσουν μια νέα εθνική ρητορεία. Η ελληνική και η τουρκική αριστερά προσπαθεί να επανακτήσει ένα φανταστικό παρελθόν εγκαταλείποντας στη λήθη ορισμένα γεγονότα, π.χ., η πρώτη ότι το 1919-1922 είχε δικαιώσει τον Μουσταφά Κεμάλ, και η δεύτερη ότι είχε υπεραμυνθεί της γραμμής του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου.

Σήμερα αυτοί που βρίσκονται απέναντι ορισμένων θέσεων όπως π.χ., 'εθνικής κληρονομιάς', οι οποίες υποστηρίζονται από τα εθνικά κράτη, δεν είναι η 'αριστερά' με την ευρύτερη της έννοια, αλλά μάλλον οι υποστηρικτές της προοπτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το όραμα είναι μια ευρωπαϊκή ταυτότητα πέρα από τον εθνικισμό. Μπορεί το πρόγραμμα να μην είναι τέλειο, αλλά δεν προτείνεται σήμερα κάτι καλύτερο και συγκεκριμένο που αντιμετωπίζει τον εθνικισμό.

Το σχέδιο την Ευρωπαϊκής Ένωσης ξεκίνησε στα μέσα του 20^{ου} αιώνα από μια μερίδα διανοουμένων. Τα κράτη, το κοινοβούλιο και οι λαϊκές μάζες ακόμα και σήμερα δεν υποστηρίζουν την προσπάθεια αυτή απερίφραστα. Η πορεία έχει πισωγυρίσματα. Στην Ελλάδα και στην Τουρκία η ισχυρότερη υποστήριξη προέρχεται από πολίτες οι οποίοι άλλοτε εργάζονται μέσα σε μη κυβερνητικές οργανώσεις και άλλοτε είναι ιδιώτες και επαγγελματίες που λειτουργούν μέσα σε εκδοτικούς οίκους, ιδρύματα, εφημερίδες, κ.α.

Εν συντομία, υπάρχουν δύο διαφορετικές αντιλήψεις σχετικά με την 'κληρονομιά' που μας οδηγεί από το παρελθόν στο μέλλον. Η άποψη που καλλιεργείται από τα εθνικά κράτη βασικά μέσα από την παιδεία είναι μια Δαρβινιστική άποψη: 'Πρέπει να παλέψουμε μέσα σε ένα συγκρουσιακό κόσμο για να προφυλάξουμε την ιδιαιτερότητα και την ταυτότητά μας, πρέπει να αντισταθούμε κατά της απειλής του Άλλου. Υπάρχουν εχθροί ή τουλάχιστον αντίπαλοι παντού. Πρέπει να υπάρχει μια απόσταση μεταξύ του 'εμείς' και του Άλλου.'

Η άλλη άποψη που υποστηρίζεται από διάφορους πολίτες είναι ότι δεν υπάρχει κάποια πολύ ιδιαίτερη και μοναδική ταυτότητα που χρειάζεται προφύλαξη. Απλώς υπάρχουν ομάδες ανθρώπων που συνυπάρχουν. Δεν υπάρχουν κακοί και καλοί. Δεν υπάρχει λόγος να φοβούνται οι μεν τους δε. Μπορούμε όλοι να συνυπάρξουμε. Αρκεί να υπερβούμε τις ανησυχίες και τις φοβίες μας. Αρκεί να εγκαταλειφθεί η φαντασική κατασκευή του παρελθόντος, να αναγνωρισθεί το πιο σύνθετο αλλά πραγματικό παρελθόν και να γίνουν κατανοητοί οι μηχανισμοί τις αντιπαλότητας.

Το βασικό θέμα δεν είναι σε πιο κόσμο ζούμε, αλλά σε πιο κόσμο θέλουμε να ζούμε. Ο κόσμος θα διαμορφωθεί ως ένα βαθμό σύμφωνα με τις προθέσεις μας. Εμείς τι είδος μέλλον θέλουμε;. Τι είδους ιστορική κληρονομιά;

[1] 'Ethnic Identity and Nation Building: On Byzantine and Ottoman Historical Legacy', ομιλία στο συνέδριο 'The EU and the Historical Legacy in the Balkans', . University Centre St-Ignatius, Antwerp (UCSIA), Νοέμβριος 16 – 17, 2006. Οι ανακοινώσεις έχουν εκδοθεί.

[2] Βλ: Κατάλογος Κοινών Ελληνικών και Τουρκικών λέξεων, εκφράσεων και παροιμιών, Παπαζήσης, Αθήνα, 2008.

[3] Βέβαια υπάρχουν διαφορές μεταξύ των κοινοτήτων και των εθνών. Αλλά αυτές οι διαφορές κάποτε υπερτονίζονται, και κάποτε παραβλέπεται ότι υπάρχουν διαφορές και μεταξύ των μελών μιας κοινότητας. Οι αποσιωπήσεις και οι αντιφάσεις καταδεικνύουν το ίδιο φαινόμενο: στην εποχή του εθνικισμού στοχεύουν σε μια προσπάθεια να κατασκευαστεί μια φανταστική κληρονομιά.

[4] Για λεπτομέρειες σχετικά με τον Ρήγα βλ. Η. Millas, Yunan Ulusunun Doğuşu, İletişim, İstanbul: 1994.

[5] Ας θυμηθούμε ότι ο Γ. Κορδάτος ο οποίος στη δεκαετία του 1920 τόλμησε να υποδείξει το ρόλο του Πατριαρχείου στα γεγονότα του 1821 απειλήθηκε και εκδιώχθηκε και ότι το 2007 το σχολικό βιβλίο ιστορίας γνωστό ως έργο της Μ. Ρεπούση, τελικά δεν διδάχτηκε μετά από κοινωνική πίεση.

